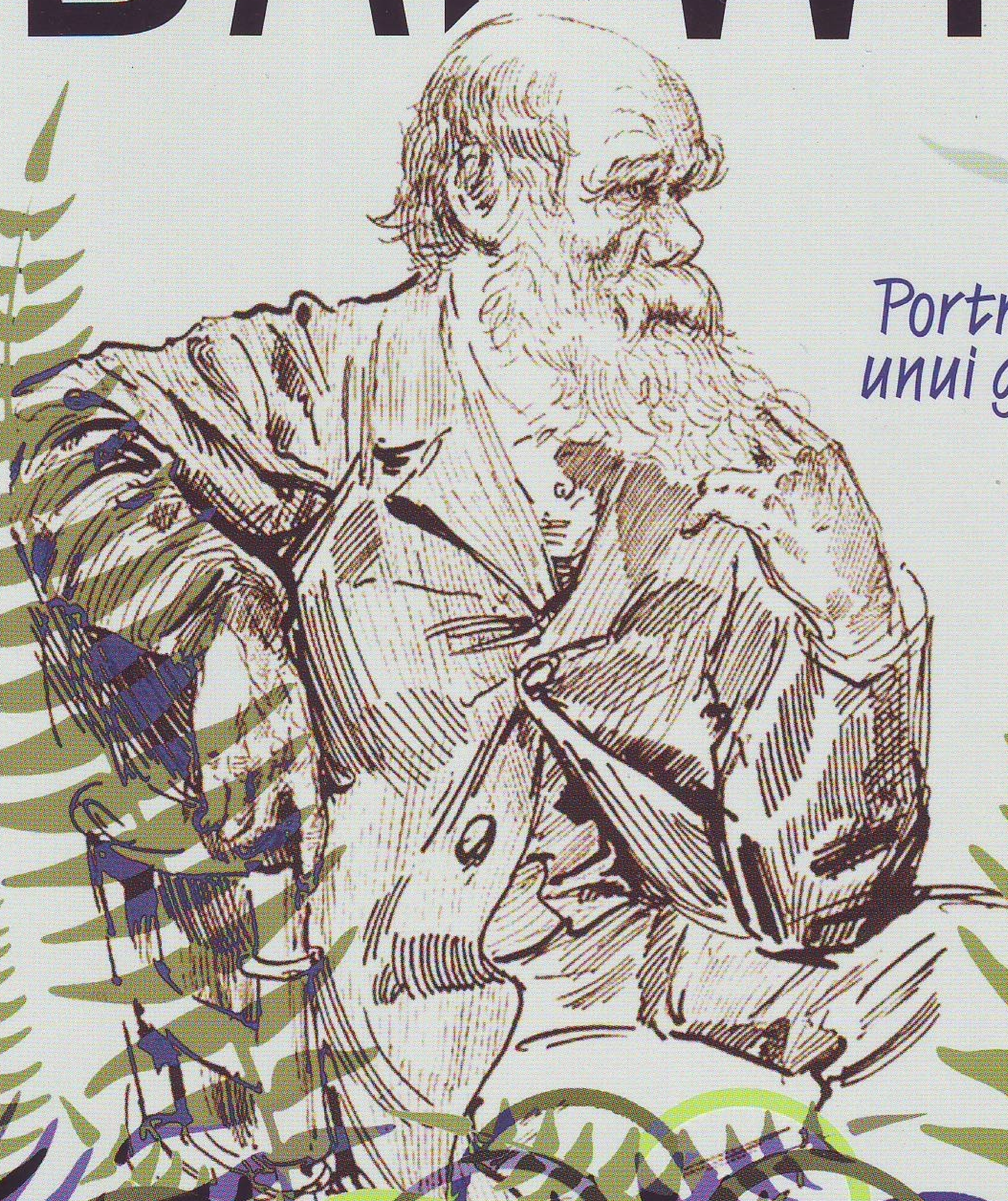
PAUL JOHNSON

DARWIN

Portretul unui geniu

HUMANITAS

Darwin. Portretul unui geniu

Paul Bede Johnson (născut în 1928 la Manchester) este un binecunoscut ziarist și istoric englez. A studiat la Stonyhurst College, apoi la Magdalen College (Oxford). S-a afirmat ca jurnalist în anii '50, la *The New Statesman*. În anii '70 a început să aibă concepții tot mai conservatoare; pe fundalul problemelor economiei britanice, s-a opus mișcării sindicale. Susținător al lui Margaret Thatcher, a devenit unul dintre consilierii ei și i-a scris o serie de discursuri. Din 1981 până în 2009 a deținut o rubrică în *The Spectator*. S-a preocupat de problemele și evenimentele care indicau, în opinia sa, declinul general, de la educație la practicarea religiei și comportamentul social. A scris regulat în *The Daily Telegraph* și într-o serie de publicații americane (*The New York Times*, *The Wall Street Journal*, *Commentary*, *The National Review*). În anul 2006, Johnson a primit din partea președintelui George W. Bush The Presidential Medal of Freedom.

Autor prolific, a abordat cu talent și vervă cele mai diverse subiecte. Printre titlurile sale se numără: *The Offshore Islanders: A History of the English People* (1972), *Elizabeth I: A Study in Power and Intellect* (1974), *The Life and Times of Edward III* (1974), *Pope John XXIII* (1975), *A History of Christianity* (1977), *Ireland: A Concise History from the Twelfth Century to the Present Day* (1981), *Pope John Paul II and the Catholic Restoration* (1982), *A History of the Modern World from 1917 to the 1980s* (1983; *O istorie a lumii moderne*, Humanitas, 2003; reed. 2005, 2014), *A History of the Jews* (1987; *O istorie a evreilor*, 2005; Humanitas, 2015), *Intellectuals* (1988; *Intelectualii*, Humanitas, 1999; reed. 2006, 2011, 2015), *To Hell with Picasso and Other Essays* (1996; *La naiba cu Picasso și alte eseuri*, Humanitas, 2012), *A History of the American People* (1997), *Napoleon* (2002), *The Vanished Landscape: A 1930s Childhood in the Potteries* (2004; *Peisajul dispărut. Anii copilăriei mele*, Humanitas, 2013); *Churchill* (2009; Humanitas, 2017), *Jesus: A Biography from a Believer* (2010; *Viața lui Isus povestită de un credincios*, Humanitas, 2012), *Socrates: A Man for Our Times* (2011; *Socrate. Un om pentru timpurile noastre*, Humanitas, 2013), *Darwin: Portrait of a Genius* (2012); *Mozart: A Life* (2013; *Mozart. O viață*, Humanitas, 2015), *Stalin* (2014; Humanitas, 2014).

PAUL JOHNSON

DARWIN

Portretul unui geniu

Traducere din engleză de
Diana Constantinescu-Altamer

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Dan Flonta
Coperta: Ioana Nedelcu
Corector: Cristian Negoiță
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
DTP: Corina Roncea, Carmen Petrescu

Tipărit la Tipo Lidana – Suceava

Paul Johnson
Darwin: Portrait of a Genius

Published by arrangement with Viking, an imprint of Penguin Publishing Group, a division of Penguin Random House LLC.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Johnson, Paul
Darwin: portretul unui geniu / Paul Johnson; trad. din engleză
de Diana Constantinescu-Altamer. – București: Humanitas, 2018
ISBN 978-973-50-5885-2
I. Constantinescu-Altamer, Diana (trad.)
929

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021 408 83 50, fax 021 408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 021 311 23 30

Pentru nepotul meu Ralph

CUPRINS

CAPITOLUL I

ASCENDENȚA UNUI GENIU ȘI REVERSUL MEDALIEI

Toată viața, Charles Darwin a considerat că ereditatea este mult mai importantă decât educația sau factorii de mediu în formarea unui om. Natura, credea el, determină într-o mai mare măsură decât cultura dezvoltarea individului. Deși nu știa nimic despre știința geneticii și n-a folosit niciodată cuvântul *genă*, a cărui primă utilizare în limba engleză a fost consemnată în 1911 (la peste un sfert de secol de la moartea lui), Darwin reprezintă un caz clasic de moștenire genetică. Într-adevăr, doi dintre bunicii lui, dar și tatăl său pot fi calificați, în mod rezonabil, drept genii.

Bunicul lui patern, Erasmus Darwin (1731–1802), provenea dintr-o familie veche de mici proprietari de pământ. După studii la Cambridge, el s-a format ca medic la Edinburgh, iar apoi și-a practicat meseria în Lichfield, orașul lui Dr. Johnson[1] (cei doi neavând o relație tocmai bună). S-a bucurat de succes și a avut mulți pacienți, câștigând pe puțin 1 000 de lire pe an, un venit frumos la

1. Samuel Johnson (1709–1784), critic, biograf, eseist, poet și lexicograf englez, numit de obicei, datorită erudiției sale, Dr. Johnson (n. tr.).

vremea aceea. Veștile despre priceperea lui au ajuns la urechile lui George III, care l-a invitat să vină la Londra, ca medic al familiei regale. Dar dr. Darwin a refuzat. Membrii casei regale de Hanovra nu se grăbeau să-și plătească medicii. Și, în orice caz, Darwin era mulțumit cu condiția sa, combinând intensa activitate ca medic de provincie cu poezia și știința. Simbolul acestui dualism era careta lui, al cărei aranjament interior îl concepuse singur. Era dotată cu o măsuță de scris, un luminator în plafon și o parte din biblioteca sa, așa încât să-și poată continua îndeletnicirile intelectuale în timp ce își făcea vizitele zilnice la pacienți.

Mintea lui era atotcuprinzătoare, admirabilă, însetată de cunoaștere. Se interesa de toate aspectele științei, fie ele teoretice sau empirice. Avea o maximă: „Omul care nu face niciodată un experiment e un prost." Citea mult, atât în franceză, cât și în engleză, iar doi dintre autorii lui favoriți erau Buffon și Lamarck, ambii precursori ai teoriei evoluției. Se vedea și coresponda cu Rousseau. Participa la grupuri de discuții cu fabricanți și inventatori din epoca incipientă a industrializării, cum ar fi Watt și Boulton. Însă pasiunile lui principale erau botanica și viața animală. După ce s-a înstărit, și-a cumpărat un lot de pământ și a sădit o grădină experimentală de opt acri. A scris și a publicat un poem didactic în două părți, *The Botanic Garden*, care trata „Economia vegetației" și „Iubirile plantelor". Opera s-a bucurat de un mare succes, primind elogii din partea exigentului Horace Walpole și fiind tradusă în franceză, italiană și portugheză. Dr. Darwin a dezvoltat apoi considerațiile din poem într-o lucrare în proză, *Phytologia; or, The Philosophy of Agriculture and Gardening* (1799; *Fitologia, sau filozofia agriculturii și grădinăritului*), care conține multe speculații privitoare la viața generativă a plantelor.

Totuși, tratatul său *Zoonomia; or, The Laws of Organic Life* (1794–1796; *Zoonomia, sau legile vieții organice*) este opera care îi ilustrează cel mai bine geniul imaginativ. Aici, el a presupus că vârsta Pământului este enormă, și asta cu o generație înainte ca cercetările geologice ale lui Lyell să stabilească validitatea unei asemenea concluzii, făcând totodată deducții corecte privitoare la fazele succesive de dezvoltare a vieții și la unitatea esențială a acesteia. El a scris: „De vreme ce pământul și oceanul au fost probabil populate de producții vegetale cu mult înainte de apariția animalelor, și de vreme ce unele familii de animale au existat cu mult înaintea altora, n-am putea oare să presupunem că unul și același gen de filamente vii este și a fost cauza întregii vieți organice?" Aceasta era o interogație care demonstra o extraordinară putere de pătrundere pentru anul 1794, și în special utilizarea termenului *filament* este semnificativă, de parcă el avea deja o înțelegere intuitivă a formei fizice a cromozomului și era capabil să facă un mare salt peste întreaga muncă a nepotului său, Charles Darwin, direct în epoca geneticii.

Erasmus Darwin a fost un spirit polivalent, un inventator instinctiv de ansambluri mecanice ingenioase, un om care avea teorii și idei pentru absolut orice. Bine făcut și chipeș, deși totodată neîndemânatic și predispus accidentelor, el avea mare succes la femei și profita din plin de acest lucru. A avut mai mulți copii nelegitimi, printre care două fete deștepte; după ce le-a dat la școală, a scris pentru ele un tratat, *A Plan for the Conduct of Female Education*

in Boarding Schools (1797; *Un plan privind efectuarea educației fetelor în pensioane*), care este plin de sfaturi înțelepte, valabile și astăzi. A fost acuzat de scepticism, pentru că modul său de a se exprima era mucalit, cinic și fără menajamente. Dar tot el a scris:

Ateu obtuz, ar putea un dans amețitor
De-atomi fără de lege azvârliți
Să construiască atât de uimitor, atât de delicat,
Atât de armonios o lume?

Căsătorit de două ori, a avut trei fii cu prima soție. Cel mai mare dintre ei a devenit un strălucit student la medicină în Edinburgh, dar a murit din cauza unei infecții contractate la o disecție. Al doilea a fost un avocat consultant prosper, însă s-a sinucis. Al treilea s-a dus tot la Edinburgh, a obținut calificarea de medic și a profesat în Shrewsbury, devenind la timpul cuvenit unul dintre cei mai avuți medici generaliști din Anglia, un om faimos în cercurile erudite și membru al Royal Society. El a fost tatăl lui Charles Darwin. Cu a doua soție, Erasmus a avut patru fii și trei fiice, dintre care una, Violetta, s-a măritat cu Tertius Galton și i-a dat naștere lui Francis Galton, un alt om polivalent de mare geniu, care a pus bazele disciplinei științifice numite eugenie.

Dacă cel de-al treilea fiu al lui Erasmus, tatăl lui Charles, a fost sau nu un geniu este o chestiune de opinie, însă nu încape îndoială că a fost un om remarcabil. Par a exista două tipuri de genii, cel pur cerebral și cel intuitiv-cerebral, Galileo fiind un exemplu din prima categorie, iar Newton, din cea de-a doua. În superbul său eseu

despre Newton, J.M. Keynes, un alt geniu, a subliniat că Newton făcea mereu un pas major înainte grație unui avânt intuitiv, dar că apoi își ținea bine în frâu descoperirea cu „strașnicu-i «mușchi» intelectual", până când, la momentul oportun, satisfăcut de veridicitatea ei, se apuca s-o demonstreze pe calea rațiunii. Tatăl lui Darwin, dr. Robert Darwin, a fost un bărbat cu o minte ascuțită și limpede, însă priceperea lui medicală decurgea dintr-o pătrundere intuitivă a lucrurilor, în esență vizuală și observațională, deși susținută de întrebările perspicace pe care și le punea. Ne-am putea imagina că semăna cu dr. Joseph Bell, faimosul chirurg sub conducerea căruia a lucrat Arthur Conan Doyle la Edinburgh și care i-a servit acestuia drept inspirație pentru personajul Sherlock Holmes.

În autobiografia sa, Charles Darwin îi face tatălui său un portret frapant, zăbovind îndelung, poate chiar cu un pic de invidie, asupra harului său intuitiv. Robert Darwin a fost un mare truditor, muncind din greu în cabinetul medical și pe teren, în vizitele de lucru, dar nu a căutat prea mult să-și îmbogățească cunoștințele profesionale. Genialitatea lui se vădea în contactul imediat, fizic, cu pacientul, la stabilirea inițială a diagnosticului, în timpul vizitelor, în fiecare fază de evoluție a bolii. Își citea pacienții ca pe o carte deschisă și se pare că mai totdeauna le inspira o încredere aproape miraculoasă în capacitatea lui de a-i vindeca. Era un bărbat imens, de 1,88 m, cu oase și mușchi pe măsură, „cel mai mare bărbat din câți mi-a fost dat să văd"[1], după cum consemna

1. Charles Darwin, *Autobiografia lui Charles Darwin, 1809–1882. Urmată de fragmente din: Călătoria unui naturalist în jurul lumii,*

fiul lui. Dar avea vocea pițigăiată. Inițial, lui Robert Darwin i-a displăcut profund medicina, și mai târziu i-a spus fiului său că n-ar fi practicat-o niciodată dacă ar fi putut obține un venit pe orice altă cale. Însă, după ce și-a definitivat studiile la Leiden, a început să profeseze la vârsta de numai douăzeci de ani, și succesul a fost imediat. Onorariile din primul an de practică i-au asigurat un servitor și doi cai, și a continuat tot așa, cu tot mai mult succes, timp de șaizeci de ani. Avea o abilitate deosebită în a convinge femeile să-și deschidă sufletul și să-i vorbească despre problemele lor, care deseori nu erau atât de mult fizice, cât psihologice. De fapt, el era în aceeași măsură și psihiatru, și medic generalist, și își putea permite să perceapă un onorariu de zece guinee la fiecare vizită făcută numeroaselor doamne înstărite din district. Charles Darwin redă vorbele unui tânăr doctor care spunea despre tatăl său că „lucrează complet neștiințific", evidențiindu-i însă „abilitatea de neegalat de a prezice deznodământul unei boli"[1]. Robert Darwin dezaproba pe drept multe dintre practicile medicale vătămătoare ale vremii, cum ar fi lăsarea de sânge – nu suporta să vadă sânge și îi transmisese fiului său același dezgust –, iar tratamentul lui se rezuma, destul de des, la un sfat de bun-simț și o încurajare, ceea ce nu era deloc rău dacă avem în vedere stadiul la care se afla cunoașterea medicală la acea vreme și inexistența unor leacuri eficace, cu excepția opiului. La

trad. de Ioana Miruna Voiculescu, Andrei Bontaș și Ancuța Bontaș, studiu introductiv de Mircea Flonta, Humanitas, București, 2017, p. 62 (n. tr.).

1. *Ibidem*, p. 70 (n. tr.).

începutul secolului al XIX-lea, cei mai buni medici erau aceia care interveneau cât mai puțin la nivel fizic, iar Robert Darwin se număra printre ei. În schimb, era un izvor de înțelepciune și de empatie.

Erasmus Darwin făcea parte din Societatea Lunară, ai cărei membri, Lunaticii, se întruneau în nopțile cu lună plină, când birjarii lor puteau vedea mai lesne drumul. Societatea întrunea elita culturală din Midlands[1], precum și afaceriști și întreprinzători de succes, preponderent cu înclinații științifice. Deși poate că unii membri se conformau Bisericii Anglicane din rațiuni sociale, aproape toți erau nonconformiști și mulți erau unitarieni. Câțiva erau, în secret, sceptici. Dintre ei făcea parte și Josiah Wedgwood, ceramistul din Staffordshire, iar Erasmus a reușit să-și căsătorească fiul medic cu cel mai mare vlăstar al ceramistului, Susannah. Ea i-a dăruit șase copii, penultimul născut fiind Charles. Susannah avea deja 43 de ani când a venit el pe lume și a murit la câteva luni după ce copilul a împlinit opt ani. Deși Charles și-a descris tatăl în detaliu, despre mamă nu a scris practic nimic, și acest gol din istorisirile lui este semnificativ. Știm că ea a fost foarte inteligentă, plină de viață și de imaginație, capabilă să inspire multă afecțiune. Dar Charles nu a spus nimic despre dragostea lui pentru ea și despre pierderea suferită. Realitatea este că, deși își așternea ideile pe hârtie cu multă naturalețe și era comunicativ în mai toate privințele, Charles Darwin nu vorbea și nu scria niciodată despre lucrurile cele mai intime.

1. Zona centrală a Angliei (n. tr.).

În minţile cititorilor a prevalat scenariul ororii, al războiului, iar acesta a fost factorul final care a adus *Originii speciilor* imensul succes pe care continuă să-l aibă şi în zilele noastre. Ne vom îndrepta acum atenţia asupra acestui succes.

CAPITOLUL 5
ÎNTRE MAIMUŢE ŞI ÎNGERI

Originea speciilor a fost scoasă la vânzare pe data de 22 noiembrie 1859, şi distribuitorii au comandat imediat totalul de 1 250 de exemplare, pentru ca în ianuarie să fie publicat un nou tiraj, de 3 000 de exemplare. Volumul a fost pus la dispoziţia publicului pe 25 noiembrie. Momentul era cum nu se poate mai potrivit. Toată lumea discuta despre rasă, în condiţiile în care Statele Unite, dezbinate de problema sclaviei şi de întrebarea dacă statele sudiste aveau dreptul s-o menţină, se îndreptau cu paşi rapizi spre războiul civil. La o săptămână după apariţia cărţii, John Brown a fost executat, iar imaginea trupului său spânzurat colinda prin minţile bărbaţilor şi femeilor de pe ambele coaste ale Atlanticului încă înainte să fie compus faimosul cântec.[1] Două volume notabile, publicate ceva mai devreme în cursul acelui an, netezisera calea *Originii speciilor*. Eseul *Despre libertate* al lui John Stuart Mill, opera clasică despre dreptul de a avea şi de a publica opinii disidente, a oferit un puternic sprijin

1. John Brown a fost un aboliţionist american. Autorul face aluzie la cântecul de marş *John Brown's Body* (*Trupul lui John Brown*), foarte popular în timpul Războiului de Secesiune (n. tr.).

intelectual pentru provocarea științifică la care Darwin supunea conformismul religios. Iar *Self-Help* (*Ajută-te singur*) de Samuel Smiles, un bestseller care avea să atingă curând cifra-record de 220 000 de exemplare vândute, a fost o poveste salutară despre cum ajung oamenii capabili, sârguincioși și dedicați la avere și faimă sau, altfel spus, despre cum cei mai apți reușesc nu doar să supraviețuiască, ci și să prospere.

Este uimitor cât de repede și-a procurat elita intelectuală *Originea speciilor*. Imediat după apariția cărții, jurnalul lui George Eliot consemnează că ea și partenerul ei, George Lewes, au „început în seara asta lecturarea lucrării lui Darwin *Originea speciilor*". Ea era critică: „Nu pare a fi bine scrisă; deși plină de material interesant, nu impresionează, căci modul de prezentare este lipsit de claritate și dezordonat." Ulterior însă, a devenit apreciativă și, în cele din urmă, entuziastă, deși o îngrijora un anumit aspect al textului, pe care îl numea determinism. Lewes a scris un articol lung, care s-a bucurat de o largă circulație, salutând apariția cărții – ceea ce l-a încântat pe Darwin. Marx și Engels au început s-o citească amândoi în săptămâna publicării și au făcut schimb de opinii. Marx era entuziast, deoarece cartea aducea „în științele naturale un fundament pentru lupta de clasă de-a lungul istoriei", și intenționa să se folosească de teoria selecției naturale ca de o armă în războiul său ideologic. Într-o scrisoare din 28 ianuarie 1860, Jane Carlyle declara că „Darwin, într-o carte primită cu nespusă admirație de întreaga lume științifică, *a dovedit* mai deunăzi că toți ne tragem din moluște!". Dar „eu nu simt că ar fi aruncat cea mai vagă rază de lumină asupra vieții mele practice prin dovedirea atât de logică a faptului că primul meu strămoș, de acum milioane și milioane de ani, a fost – mi-era totuna dacă *n-ar fi fost* – o stridie!". Ea se plângea amarnic că fusese împinsă să citească o carte similară scrisă de o femeie, *Pre-Adamite Man* (*Bărbatul preadamic*) a Isabellei Duncan. Scrisorile și jurnalele din perioada noiembrie 1859 – ianuarie 1860, dintre care mai multe zeci menționează *Originea speciilor*, arată clar că, deși Darwin evitase în mod deliberat litigioasa chestiune a descendenței omului, toată lumea ridica problema transformării maimuței în om. Caricaturiștii au urmat curând acest trend, încântați să descopere că Darwin, cu arcadele lui proeminente, putea fi ușor înfățișat sub chip de maimuță.

Darwin, după cum s-a dovedit, era foarte iscusit în a-și spori faima, cu atât mai mult cu cât alții se ocupau de promovarea lui, și nimeni nu-l putea acuza că-și face singur reclamă. De-a lungul anilor, își crease o imensă rețea de prieteni și corespondenți în lumea științifică, iar acum mulți dintre acești oameni se raliau în jurul lui. Textul *Originii speciilor* încurajase discret și abil o atare camaraderie. Deși Darwin nu s-a folosit de note de subsol, în cuprinsul textului a făcut referire la zeci de alți savanți aflați în activitate, adăugând deseori câte un cuvânt de laudă. Unul publicase „o mare lucrare", altul explicase „convingător", „sclipitor" sau „lămuritor" cutare sau cutare problemă. Tonul nu era chiar lingușitor, dar nici departe. Iar savanții respectivi au răspuns cu aceeași monedă. În America, profesorul Asa Gray, cel mai mare susținător al lui Darwin de peste Ocean, a convocat încă din luna mai a anului 1859 o întrunire la Harvard pentru a-i anunța pe cercetătorii din domeniu că Darwin își va publica în

curând cartea și pentru a le prezenta un rezumat al ei. Lyell a organizat o manifestare similară în vara lui 1859, la întâlnirea anuală a Asociației Britanice pentru Progresul Științei. Acesta a fost unul dintre motivele pentru care volumul s-a vândut foarte bine de la început. Recenziile erau și pozitive, și negative, desigur, însă, în pofida așteptărilor, nu au avut loc atacuri violente. Și au existat unele elogii remarcabile, în special din partea membrilor rețelei lui Darwin. Thomas Henry Huxley, care la acel moment nu era nici pe departe de acord cu tot ceea ce era scris în *Originea speciilor*, a decis să-i ia viguros partea lui Darwin, considerând că trebuie să fie solidar în confruntarea oameni de știință *versus* clerici.

Din fericire, recenzentul obișnuit de la *Times* nu a dorit să se implice și i-a transmis bucuros sarcina lui Huxley, care s-a folosit din plin de oportunitate. Era o perioadă în care *Times*, sub conducerea marelui John Delane, ajunsese cea mai influentă publicație din țară. Mai mult decât atât, din moment ce recenziile din *Times* erau întotdeauna anonime, Huxley a avut posibilitatea să scrie încă o cronică entuziastă, sub propriul nume, în *Westminster Review*. Asa Gray a furnizat una dintre cele mai lungi și mai utile recenzii. Ea a apărut în *Atlantic Monthly*, periodicul cel mai important din America, și a fost prezentată episodic, în trei numere lunare succesive, fiecare fasciculă conținând patru mii de cuvinte. Firește că Darwin a fost încântat, iar înclinația lui tainică spre autopromovare nu a întârziat să se manifeste. A obținut republicarea la Londra a întregului text de douăsprezece mii de cuvinte sub forma unei broșuri, din tirajul căreia cinci sute de exemplare au fost luate și împărțite chiar de el tuturor bibliotecilor, laboratoarelor și instituțiilor științifice importante din țară, precum și unui număr mare de savanți independenți și de formatori de opinie. A întocmit liste cu învățații epocii, trecându-i pe o coloană pe cei „pro“ și pe alta pe cei „contra“, și a observat cu satisfacție că numărul savanților aflați de partea lui era mai mare și continua să crească. Lui Darwin îi era clar că, dacă i-ar putea determina pe oamenii de știință însemnați, de renume, să îi recunoască valoarea lucrării (nu trebuiau să fie de acord cu toate concluziile cărții și nici măcar cu majoritatea lor), ea ar supraviețui timpurilor și ar fi un succes din punct de vedere financiar. Din capul locului, era convins că oamenii mai tineri îi vor prețui lucrarea și că majoritatea se va lua după ei. Însă se temea de cei vârstnici.

Dintre aceștia, cel mai de seamă era Richard Owen, anatomistul de frunte al Marii Britanii. Toate eforturile lui Darwin de a-l trata prietenește, de a-l câștiga, de a-l îmbuna pe Owen, toate complimentele pe care i le-a făcut, toate menționările favorabile la adresa lui din *Originea speciilor* n-au fost de nici un folos. Owen a fost numit „un inamic implacabil“ al lui Darwin, dar asta nu e adevărat. El supusese cartea unei analize critice în *Edinburgh Review*, însă considerațiile lui fuseseră cumpătate, nu tocmai ostile și în nici un caz malițioase. Cel mai rău lucru pe care l-a spus vreodată la adresa lui Darwin (adresându-i-se lui Charles Kingsley) este acesta: „Darwin e la fel de bun la suflet ca bunicul lui – și un prostănac la fel de mare.“ Însă Darwin a ajuns până la urmă să-l urască pe Owen, singurul om de știință împotriva căruia se simțea înverșunat, și a regretat amabilitatea și ospitalitatea pe care i le arătase mai înainte: „Sunt tot mai pornit împotriva

lui", a scris. „Ar trebui să fie ostracizat de toți naturaliștii din Anglia."

Nu încape îndoială că, per ansamblu, *Originea speciilor* a fost întâmpinată cu mult mai puțină ostilitate decât se temuse Darwin. N-au existat nici un fel de vorbe de ocară. Și nu a existat nici o tentativă organizată de a interzice, boicota sau împiedica vânzarea cărții. Un lucru deosebit de semnificativ este că Mudie's, cea mai importantă bibliotecă cu serviciu de împrumut, care manifesta deseori o prudență absurdă față de cărțile susceptibile să lezeze sentimentele religioase sau morale, a comandat 500 de exemplare – o comandă neobișnuit de mare (mai ales că era vorba de o carte de nonficțiune), care reprezenta mai mult de o treime din primul tiraj. Faptul acesta a avut aproape valoarea unei ștampile de aprobare aplicate de întreaga societate engleză. Bisericile, inclusiv cea anglicană, au fost surprinzător de necombative. Lucrul acesta avea o explicație – un alt exemplu al fenomenalului noroc de care s-a bucurat Darwin. Biserica era întotdeauna mult mai preocupată și mai motivată să ducă războaie interne pe temeiuri doctrinare decât să poarte cruciade împotriva comunității savanților. În momentul în care a apărut *Originea speciilor*, elementele conservatoare ale anglicanismului se pregăteau de apropiata publicare a volumului *Essays and Reviews* (1860), un „asalt frontal", așa cum se anticipa, al unui grup de clerici liberali asupra dreptei credințe. Această carte a produs o zarvă enormă înainte, în timpul și după publicare, la care s-a adăugat o avalanșă de acțiuni în justiție, menite să-i priveze pe autorii ultrajului de beneficii și ranguri. Prin comparație, *Originea speciilor* a rămas aproape necombătută. Au existat câteva

recenzii critice din partea clerului, dar, pe de altă parte, unii clerici s-au pronunțat favorabil. Reverendul F.J.A. Hunt, cunoscut ca unul dintre erudiții care se ocupaseră de revizuirea Noului Testament, a scris: „Înclin să cred că nu există contraargumente. În orice caz, este o desfătare să citești o asemenea carte."

Nimeni nu l-a prezentat pe Darwin publicului ca fiind un inamic al religiei. Există o anumită doză de mitologie în această privință. Mitul își are, în parte, originea în întrunirea de la Oxford a Asociației Britanice pentru Progresul Științei și în confruntarea dintre T.H. Huxley și episcopul Samuel Wilberforce. Episcopul nu se bucura de popularitate în toate cercurile, fiind cunoscut în Camera Lorzilor, îndeosebi în rândul politicienilor whig și liberali, sub poreclele „Sam Mierosul" sau „Onctuosul". Huxley s-a folosit de ocazie pentru o confruntare, iar episcopul i-a făcut jocul, spunând o glumă nefericită despre strămoși simieni pe linie paternă sau maternă. Lui Huxley nu-i plăceau glumele decât dacă le făcea el însuși, așa că a tăbărât cu gura pe el, ulterior răspândind vestea că episcopul fusese făcut praf în confruntare. Episcopul credea însă că el ieșise învingător din dispută. Alții considerau că fusese mai degrabă o remiză. În orice caz, trebuie spus că FitzRoy s-a făcut de râs. Ajuns amiral, el venise la întrunire pentru a citi o comunicare științifică despre furtuni, dar a folosit prilejul pentru a protesta împotriva *Originii speciilor*, ținând sus o Biblie enormă și implorând auditoriul să „nu dea crezare omului, ci lui Dumnezeu". Huiduielile l-au obligat să se așeze la loc. Se spune că o oarecare Lady Brewster a leșinat – dar trebuie ținut cont și de faptul că încăperea era aglomerată și atmosfera

sufocantă. Neîndoielnic e doar faptul că Wilberforce s-a purtat în toate aceste împrejurări cu politețea lui obișnuită, iar Huxley i-a urmat exemplul, deși oarecum șovăielnic. Era o epocă a gentlemenilor. Wilberforce a publicat în *Quarterly Review* o recenzie neobișnuit de amplă despre *Originea speciilor*, de nu mai puțin de șaptesprezece mii de cuvinte. În multe privințe, a fost favorabil cărții, iar recenzia sa i-a smuls lui Darwin declarația că ar fi „neobișnuit de inteligentă". Episcopul l-a întâlnit pe Darwin de câteva ori și verdictul său amical a fost că „este un tip pe cinste". De altfel, cei care dau crezare mitului că Wilberforce era un dușman înverșunat al evoluției și al *Originii speciilor* uită că familia Wilberforce făcea parte din larga rețea de luterani și reformatori care jucaseră un rol atât de important în 1807, la trecerea prin Parlament a proiectului de lege ce interzicea comerțul cu sclavi. Acel proiect fusese susținut cu succes de tatăl episcopului Wilberforce, reprezentantul comitatului Yorkshire în Parlament, așa încât nu-i de mirare că unor oameni ca Emma numele Wilberforce le trezea un respect vecin cu idolatria.

Realitatea este că *Originea speciilor* a avut parte de o presă surprinzător de favorabilă, aceasta datorându-se și grijii cu care Darwin a evitat orice afirmație și orice formulare care ar fi putut să ofenseze și, totodată, atenției cu care a cultivat relațiile cu posibilii recenzenți. Toate temerile lui s-au dovedit neîntemeiate. Emma a fost încântată de primirea făcută cărții și i-a scris fiului William, la Cambridge: „Este un lucru minunat ca întreaga ediție să se epuizeze imediat și Mudie's să ia 500 de exemplare." Ea pare să se fi bucurat la fel de mult ca Darwin văzând

recenziile bune – majoritare printre cele 44 apărute în primul an – și și-a manifestat nemulțumirea față de tonul nepotrivit al comentariilor lui Owen. A fost o soție loială, iar susținerea ei și evidenta aprobare a cărții, pe care o considera o lucrare erudită, de mare profesionalism, au luat o greutate imensă de pe umerii lui Darwin.

Dovada finală că *Originea speciilor* era acceptată și nu urma să se organizeze nici o campanie împotriva autorului a venit odată ce s-a răspândit zvonul că Palatul Windsor nu era ostil nici ideii de evoluție, nici celei de selecție naturală. Nu este clar dacă regina Victoria a citit cartea; mai degrabă, ea pare să se fi bazat pe judecata prințului consort Albert, care studiase fără patimă și părtinire lucrarea. Când a stat la Osborne House ca musafir al reginei în 1863, Lyell a relatat: „[Victoria] m-a întrebat multe despre teoria lui Darwin și despre trecutul îndepărtat al omului. Înțelege ușor și își formează fără teamă propriile opinii, deși rămâne foarte modestă." Fiica ei cea mai mare a notat aprobator: „Vechile convingeri au primit o lovitură de pe urma căreia nu-și vor mai reveni niciodată." E de presupus că reginei Victoria i-ar fi plăcut să aibă prilejul de a-l întâlni pe Darwin, așa cum îl întâlnise și pe Huxley, care a lăsat o relatare memorabilă despre acea întrevedere. Charles și Victoria erau amândoi fascinați de numeroase aspecte ale vieții animale. În 1838, un prim urangutan a fost adus la Londra și adăpostit la grădina zoologică, în incinta anume încălzită pentru girafe. Darwin a văzut făptura, numită Jenny, și a fost fascinat în special de ceea ce a considerat a fi „emoțiile [ei] umane". Când îngrijitorul a refuzat să-i dea un măr la care tânjea, femela de urangutan „s-a aruncat pe

spate, a dat din picioare și a țipat, exact ca un copil răzgâiat". Îngrijitorul i-a spus: „Jenny, dacă încetezi să zbieri și ești fată bună, am să-ți dau mărul." Ea a înțeles „fiecare cuvințel", a încetat să se vaite și a obținut mărul, iar apoi „a sărit într-un fotoliu și a început să-l mănânce, cu o expresie cum nu se poate mai mulțumită". Darwin a fost atât de fascinat de Jenny, că a inventat o expresie, „a duce lucrurile până la urangutan"[1] – vasăzică, a risca să-i ofensezi pe oponenții evoluției accentuând descendența omului din maimuță.

Succesoarea lui Jenny, o altă Jenny, a intrigat-o mai apoi, în egală măsură, pe regina Victoria, care a urmărit-o bând o ceașcă de ceai și a fost „totodată fascinată și oripilată de afectarea rafinată" a animalului. Concluzia reginei a fost că urangutanul era „dezagreabil de uman". Ea s-a arătat foarte interesată când Sir James Paxton i-a prezentat, în 1858, admirabila sa colecție de animale dispărute. „Ce bestii trebuie să fi fost", a spus, „– și de ce au dispărut?" Un an mai târziu, Darwin a dedicat un capitol exact acestui subiect și ar fi putut să-i dea personal explicațiile dorite. Însă s-ar putea ca regina să fi fost influențată de Disraeli, care continua să ia în râs întregul subiect al evoluției. În 1861, participând la Conferința Eparhială de la Oxford, prezidată de Wilberforce, Disraeli a întrebat retoric: „Este oare omul o maimuță, sau un înger? Ei bine,

1. Expresia originală, „*go the whole orang*", derivată din expresia uzuală „*go the whole hog*" (a duce lucrurile până la capăt), a fost explicată în 1859 de geologul Charles Lyell, care a spus că a accepta evoluția pe de-a-ntregul înseamnă „a duce lucrurile până la urangutan" (n. tr.).

Doamne, eu sunt de partea îngerilor." Disraeli nu s-a arătat niciodată interesat să-l cunoască pe Darwin. Prin contrast, dușmanul lui de moarte, Gladstone, i-a făcut lui Darwin o vizită amicală la Down și i-a ținut o prelegere de două ore despre atrocitățile turcilor (era anul 1878), pentru ca apoi să-și amintească să-l întrebe despre viitorul evoluției. Viitorul va aparține oare Americii? Darwin, buimac, redus la tăcere de limbuția venerabilului senior, a răspuns simplu „da". După ce Gladstone a plecat, Darwin a spus: „Ce onoare să fiu vizitat de un om atât de însemnat!" Iar Gladstone a făcut în jurnalul său o observație cu privire la „aspectul plăcut și ales" al lui Darwin.

Originea speciilor a fost imediat ridicată la rangul de carte „importantă", și așa a rămas de atunci. În timpul vieții lui Darwin au mai apărut șase ediții, cu numeroase corecturi ale autorului. Mândrindu-se cu modestia-i de gentleman, Darwin s-a simțit lezat când oamenii i-au reamintit că și alții ajunseseră, independent de el, la ideea selecției naturale. Ca atare, a înlocuit peste tot „teoria mea" cu „teoria", în total de cincisprezece ori, însă i-a scăpat un „mea". Spre consternarea lui, a descoperit că „matematicianul de profesie" care „socotise la cincisprezece milioane numărul de elefanți care ar apărea pe Pământ în conformitate cu teoria malthusiană" greșise rezultatele, iar cifra trebuia transformată într-una mai puțin înspăimântătoare. Nu pentru prima dată și-a blestemat incapacitatea de a face asemenea calcule pe cont propriu.

Volumul corespondenței purtate de Darwin a crescut enorm. Sedgwick i-a scris pentru a-i spune, trist, că textul i-a produs „mai multă durere decât plăcere", deși „am admirat mult unele părți, [iar] la alte părți am râs până

CAPITOLUL 8

TRIUMFUL ȘI ÎNFRÂNAREA SELECȚIEI NATURALE

Puțini oameni au avut parte de o viață atât de plină de succes și satisfacții ca Darwin. *Originea speciilor* a fost una dintre acele cărți care își câștigă încă de la început o reputație solidă și nu și-a pierdut niciodată locul privilegiat în literatura științifică. Elogiile la adresa lui Darwin au culminat în toamna anului 1877 cu acordarea titlului de *legum doctor*[1] în cadrul unei întruniri speciale ținute la fosta lui universitate, Cambridge. Într-o scrisoare către fiul ei William, Emma a descris scena din Senate House:

> Galeria era plină până la refuz de studenți, parterul, la fel, gemea de studenți care stăteau cățărați pe statui și pe pervazurile ferestrelor. Din când în când izbucneau aclamații zgomotoase, stârnite, pesemne, de tot felul de glume. Iar când tatăl tău a intrat în veșmântul lui roșu, poftit înăuntru de niște oficialități, s-a pornit o larmă asurzitoare, care a ținut câteva minute. Am crezut că o să fie copleșit, însă s-a ținut tare, cu un zâmbet

1. Strict vorbind, doctor onorific în științe juridice – un titlu care i-a fost acordat lui Darwin în virtutea contribuțiilor sale deosebite la explicarea legilor naturii (n. tr.).

> pe chip, iar apoi a luat loc în așteptarea prorectorului. Timpul a trecut cu strigăte, bancuri și icnete [...]. Ne uitam la niște corzi întinse pe sus, de la o galerie la alta, întrebându-ne ce avea să se întâmple, dar n-am fost prea surprinși văzând o maimuță legănându-se încet-încet în jos, într-un cor de chiuituri, de șotii pe seama strămoșilor noștri etc. Apoi a apărut un soi de inel legat cu panglici, și am presupus că ar fi „Veriga Lipsă“[1]. [...] Au urmat câteva cuvinte latinești și cu asta s-a terminat, toți s-au ridicat și și-au dat mâna.

Pentru că toată lumea glumea pe seama lui Darwin, iar lui îi plăceau glumele, el a ajuns să fie îndrăgit de public. Revista *Punch* l-a transformat într-un personaj popular. Când a murit, oamenii au cerut să fie înmormântat la Westminster Abbey, iar sicriul a fost purtat pe umeri de zece bărbați iluștri: ducii de Devonshire și Argyll, contele de Derby, ambasadorul american James Russell Lowell, canonicul Farrar și cinci oameni de știință, respectiv Hooker, Huxley, Wallace, John Lubbock și William Spottiswoode. *Times* a dedicat o coloană și jumătate fastuoasei ceremonii, care se număra printre cele mai însemnate funeralii ale epocii victoriene târzii.

Viața privată a lui Darwin pare să fi fost una fericită și liniștită – o dovadă în plus a norocului care l-a însoțit mai totdeauna. Emma a fost o soție înțeleaptă și iubitoare și avea să mai trăiască mulți ani după el. Șapte dintre cei

1. Termenul, izvorât dintr-o înțelegere greșită a teoriei evoluției, trimitea la o ipotetică specie intermediară care ar fi făcut legătura între om și maimuțele antropoide (n. tr.).

zece copii ai săi au ajuns la maturitate și s-au realizat; George a devenit profesor de astronomie la Cambridge și a dobândit titlul de cavaler, iar Francis și Horace au fost aleși membri ai Royal Society. Numeroșii săi nepoți îi prilejuiau multe bucurii. Din punct de vedere financiar o ducea foarte bine, așa încât le-a putut asigura tuturor urmașilor lui o viață confortabilă. Era stimat de vecini și venerat de servitori. Multe dintre animalele lui de suflet fuseseră îngropate în grădini, pe lângă sera de orhidee și cea cu plante insectivore ori în preajma zonei cu sol umed în care se înmulțeau viermii.

În ultimii ani de viață, Darwin a scris destul de multe texte autobiografice, dintre care o parte s-au păstrat. Tonul este, de regulă, reținut, dar există și momente când lasă garda jos. De pildă, despre perioada copilăriei ne spune: „îmi plăcea tare mult să inventez neadevăruri"[1]; „o dată, pe când eram foarte mic, [...] am bătut un cățeluș, pesemne doar pentru că mi-a plăcut senzația de putere". Ne mărturisește că toți profesorii îl considerau un băiat „cu un intelect mai degrabă sub medie". Apoi îl citează pe tatăl său: „Nu te interesează nimic altceva decât trasul cu pușca, câinii și prinsul șobolanilor, și ai să fii o rușine pentru tine și pentru toată familia ta!" Multe pasaje conțin divagări anodine: „nu mi-a păsat prea tare de marele public [...] și sunt sigur că nu m-am abătut niciodată

1. *Autobiografia lui Charles Darwin, 1809–1882. Urmată de fragmente din: Călătoria unui naturalist în jurul lumii*, ed. cit., p. 57. Toate citatele din acest paragraf și din următoarele trei (mai puțin o remarcă a lui Ruskin despre Darwin) sunt preluate din aceeași ediție, pp. 60–183 (n. tr.).

nici măcar un inch de la calea mea de dragul faimei"; „[am ajuns] treptat să-mi pierd credința în creștinism ca revelație divină"; „...după cum reiese atât de limpede din textul Bibliei, cei ce nu cred, printre care s-ar număra tatăl și fratele meu și aproape toți prietenii mei, ar trebui să îndure pedeapsa veșnică. Iar aceasta este o doctrină detestabilă"; „puțini oameni au dus o viață mai retrasă decât noi"; „[Emma] a fost binecuvântarea mea cea mai mare, și pot să declar că în toată viața mea n-am auzit-o rostind o vorbă pe care mi-aș fi dorit să n-o fi rostit".

Cea mai frapantă mărturisire a sa este că, de pe la mijlocul vieții, dimensiunea culturală a existenței lui s-a năruit, ceea ce nu avea să se mai schimbe până la sfârșitul vieții. Și-a pierdut orice interes pentru artă. E semnificativ faptul că încercarea de a se folosi în cartea *Expresia emoțiilor la om și animale* de picturi sau stampe a eșuat. În 1879, aflându-se în vacanță în Lake District, familia Darwin l-a vizitat pe Ruskin[1] în casa lui cu vedere spre lacul Coniston; Ruskin le-a arătat niște acuarele magnifice semnate de Turner, însă Darwin nu a manifestat nici un interes – nu vedea nimic în ele. Iar obtuzitatea i-a fost plătită cu aceeași monedă; Ruskin considera că viziunea lui Darwin asupra evoluției era un „nonsens pernicios" și că, „dacă ar lua diferite tipuri de aer și le-ar băga în sticle, ca să le examineze după îmbuteliere, ar face o treabă mult mai utilă decât face acum prin contemplarea posterioarelor maimuțelor". Cândva, lui Darwin îi făcea mare

1. John Ruskin (1819–1900), critic de artă englez care a avut o puternică influență asupra gustului artistic al epocii victoriene (n. tr.).

plăcere să asculte muzică, deși era „atât de lipsit de ureche muzicală, că nu-s în stare să recunosc o notă falsă, să țin măsura sau să fredonez cum trebuie o melodie". Ulterior el și-a pierdut orice gust pentru muzică, iar când Emma cânta la pian o urmărea pentru a-i admira abilitatea cu care își mișca mâinile pe clape, nu de dragul sunetelor pe care le producea. Darwin nu a manifestat nici un interes, de pildă, față de marea senzație numită Wagner, în ciuda faptului că Richard și Cosima Wagner își citeau unul altuia pasaje din lucrările lui, exact cum făcuseră George Eliot și Lewes, și în ciuda reiteratei teme a prefacerii din compozițiile muzicale ale lui Richard. Dar cel mai surprinzător a fost faptul că și-a pierdut gustul pentru poezie. Odinioară, Milton, Byron, Wordsworth, Coleridge și Shelley îi „produceau mare plăcere" și piesele lui Shakespeare îl „încântau nespus". Dar în 1876 mărturisea că „deja de mulți ani nu mai suport să citesc un rând de poezie" și că, luând din nou în mână un volum de Shakespeare, „l-am găsit atât de plictisitor, că m-a luat greața". Nici măcar peisajele frumoase nu îi mai trezeau „dulcea încântare pe care mi-o prilejuiau altădată". Singurul lucru care îi mai plăcea era să i se citească romane, „dacă nu se termină trist". Nu avea pretenții la o calitate superioară, era suficient ca romanul să aibă „un personaj pe care să-l poți iubi din tot sufletul, iar dacă-i o femeie frumoasă, cu atât mai bine". Darwin este o imagine arhetipală în romanul *Middlemarch* al lui Eliot și într-un altul, *Soții și fiice*, scris de Elizabeth Gaskell, iar influența darwiniană e evidentă în operele lui Conrad și Hardy, și cu atât mai mult în piesele lui Ibsen, în care osânda eredității constituie o temă recurentă. Însă nu există nici o dovadă

că Darwin ar fi vădit vreun interes pentru evoluția literaturii. Merită să mai amintim o dată că, la bătrânețe, ajunsese să se lamenteze: „Mintea mea pare să fi devenit un fel de mașină bună să extragă legi generale din colecții mari de fapte". Socotea că ar fi trebuit să-și facă „o regulă din a citi niște poezie și a asculta niște muzică măcar o dată pe săptămână", fiindcă în acest fel „părțile din creier acum atrofiate ar fi rămas active prin utilizare".

El a căutat să-și analizeze cât mai onest propriile calități și defecte. „Nu prind lucrurile foarte repede și nu sunt ceea ce se numește o persoană spirituală", ca Huxley. Nu se considera deloc un „critic bun". Capacitatea lui de a urmări un șir abstract de idei era „foarte mărginită". Memoria și-o considera mai curând „cețoasă". Dar „sunt superior majorității oamenilor prin faptul că remarc lucruri [...] și le observ pe îndelete". Aprecia că hărnicia lui era extraordinară, iar dragostea sa pentru știință, „statornică și înflăcărată". Credea că „răbdarea" și originalitatea lui izvorau din „ambiția de a fi respectat de colegii mei naturaliști". Lucra „metodic", iar starea lui de sănătate precară îl ferise „de benchetuieli și de distracțiile societății". Poseda „o doză rezonabilă de inventivitate și judecată sănătoasă". Totuși era înclinat să-și aprecieze calitățile ca fiind „modeste" și socotea că „operele mele au fost în multe rânduri lăudate peste măsură".

Trebuie spus că judecățile sale extrem de critice asupra propriilor capacități și producții erau dublate de aprecieri adesea foarte dure la adresa contemporanilor. Aceste rânduri erau destinate cercului restrâns al familiei: o astfel de discreditare a colegilor săi intelectuali n-ar fi fost deloc în acord cu obișnuința lui de-o viață de a-și face relații.

Dar gândurile lui secrete nu erau prea edificatoare. Se arăta „puțin dezamăgit“ chiar și de Humboldt, care „vorbea mult“. Buckle, de asemenea, avea „darul vorbirii“ și „nu făcea nici o pauză“, așa încât altora le era foarte greu să spună vreun cuvânt; și Darwin se îndoia că generalizările acestui istoric aveau „vreo valoare“. Spencer era la fel – generalizările sale nu păreau „a avea vreo utilitate strict științifică“, iar „mie nu mi-au fost de nici un folos“. În plus, Spencer era „un om foarte egocentric“. Owen era „dușmanul meu de moarte“ și îl ataca din invidie. Darwin citează și opinia lui Falconer, potrivit căreia Owen era „nu numai dornic de glorie, extrem de invidios și arogant, ci și mincinos și lipsit de onestitate“. Mai mult, „în ceea ce privește capacitatea de a urî nu avea seamăn“. Botanistul Robert Brown nu împrumuta altora specimenele sale de plante – „era un zgârcit fără pereche [...] și își dădea seama și el cât e de zgârcit“. În ceea ce îl privește pe Huxley, pe Darwin îl „întrista faptul că ataca atâția oameni de știință“, chiar dacă făcuse „lucruri bune pentru omenire“. Hooker era „cel mai muncitor și mai neobosit“ om pe care îl cunoscuse, dar totodată „foarte impulsiv și chiar iute la mânie“. Fiecare cuvânt al lui Herschel „merita ascultat“, însă întotdeauna intra într-o încăpere „cu atitudinea cuiva care se știe cu mâinile nespălate și care se gândește că și soția lui știe că sunt nespălate“. William Buckland era „vulgar și aproape grosolan“. Geologul Roderick Murchison prețuia „ridicol de mult rangul social“. Și Lyell avea același cusur: „Îi plăcea foarte mult societatea, mai ales aceea a oamenilor eminenți și a persoanelor cu o situație înaltă“. Babbage era „un om dezamăgit și nemulțumit și avea [...] o expresie ursuză“. Darwin

povestește că l-a auzit spunând: „Un singur lucru urăsc mai mult decât pioșenia: patriotismul“. Despre Carlyle, Darwin spune că odată a perorat „pe toată durata mesei despre virtuțile tăcerii“, iar apoi adaugă că „n-am întâlnit în viața mea o minte mai puțin potrivită pentru cercetarea științifică“.

La bătrânețe, Darwin admitea că „mi-am pierdut capacitatea de a mă atașa profund de cineva“[1]. La un moment dat, îl asigura pe Tennyson că nu exista nimic în teoriile lui care să-l împiedice pe vreun om să creadă într-o ființă supremă. Dar e limpede că el nu se gândea la Dumnezeu sau la posibilitatea unei vieți de după moarte. El a dat la o parte orice speculații despre infinit și s-a concentrat asupra viermilor. Ești tentat să crezi că Darwin a refuzat în mod deliberat să reflecteze la consecințele ultime pe care le avea opera sa asupra condiției umane, a rostului vieții sau a lipsei lui. Chiar dacă uneori strecura în publicațiile sale câte o frază liniștitoare, părerile lui intime tindeau să fie sumbre. Lui Hooker i-a scris: „Ce carte ar putea scrie un capelan al diavolului despre lucrările stângace, inutile, neroade, josnice și oribil de crude ale naturii!“ Darwin a fost mereu confuz în ceea ce privește cruzimea. În timpul expediției sale, îi condamna pe „bucanieri“ și pe „vânătorii de balene“ pentru că aveau „crudul obicei să ucidă păsărelele pentru propriul amuzament“[2]. De asemenea, considera că „băștinașii“ tratau cu cruzime broaștele țestoase. Și totuși consemna fără alte comentarii deliciile culinare pe care i le prilejuiau

1. *Autobiografia lui Charles Darwin*..., ed. cit., p. 153 (n. tr.).
2. *Ibidem*, p. 289 (n. tr.).

carnea și supa de broască țestoasă, gătite din exemplare ucise chiar de el, și descria „neînchipuita blândețe" a păsărilor, care „se apropie atât de mult, încât pot fi lesne omorâte cu o nuia" ori „prinse sub o șapcă sau o pălărie"[1]. Ucidea fel de fel de animale și le deschidea stomacurile pentru a vedea cu ce se hrăneau. Dar asta se numea „știință". Uciderea în alte scopuri era „cruzime".

Darwin nu numai că avea o atitudine ambivalentă față de cruzime, el era totodată confuz când se punea problema motivației ei. Cum ar putea natura impersonală să fie – după propriile-i cuvinte – „oribil de crudă"? În textele lui se strecurau adesea judecăți de valoare privitoare la acțiunile, alcătuirea, eficacitatea și succesul sau eșecul naturii. Ca tuturor oamenilor, îi venea greu să-și imagineze o existență fără obiect în care, urmând exprimarea descurajantă a lui Thomas Hobbes, „mulțumirea nu constă decât în perseverare"[2]. Așadar, în vreme ce s-a debarasat de credința în orice ființă omnipotentă și în orice viață de după moarte, oricum ar fi înțeleasă ea, a continuat să creadă, măcar pe jumătate, în povestea de succes a naturii, în ascensiunea perpetuă către organisme superioare – mai eficiente, mai adaptabile, mai capabile să facă față mediului lor înconjurător.

Dar chiar avea să ducă într-acolo teoria selecției naturale? În mod clar, aceasta era una dintre cele mai influente și mai cuprinzătoare teorii concepute vreodată de om.

1. *Ibidem*, pp. 288–289 (n. tr.).
2. Thomas Hobbes, *Elementele dreptului natural și politic*, trad. de Ana-Raluca Alecu și Cătălin Avramescu, Humanitas, București, 2005, p. 75 (n. tr.).

În 1880, pe când Darwin mai trăia, Leslie Stephen a prezis într-un articol din *Fortnightly Review*, intitulat *„An Attempted Philosophy of History"* („Încercare de filozofie a istoriei"), că noua știință a vieții va fi de nestăvilit: „Darwinismul a acționat ca o vrajă, marcând întreaga dezvoltare a gândirii moderne [...]. Îi clasificăm pe cei mai valoroși gânditori în funcție de modul în care se raportează la el și, oricare i-ar fi soarta finală, nimeni nu se poate îndoi că darwinismul va fi factorul cu cea mai mare influență în speculația modernă." Stephen, editorul polivalent al *Dictionary of National Biography*[1], era un fel de nou Herbert Spencer și un precursor al Grupului Bloomsbury[2]. Predicția sa s-a adeverit în mare măsură, chiar dacă o vreme s-ar fi zis că ideile lui Marx, Freud sau Einstein ar putea detrona darwinismul, dovedindu-se mai influente și mai durabile.

Ce-i drept, a existat un moment pe la începutul secolului XX când nu era deloc greu să crezi că darwinismul își va da duhul. Pe măsură ce teoria genetică a lui Mendel a fost redescoperită, diseminată, acceptată și dezvoltată, a apărut ideea că genetica era incompatibilă cu teoria lui Darwin. Dar după Primul Război Mondial Ronald Fisher a demonstrat că observațiile lui Darwin și Mendel puteau fi aduse la un numitor comun. Mai mult, spunea Fisher,

1. Dicționar cuprinzând biografiile figurilor însemnate din istoria britanică, publicat prima oară între 1885 și 1900, în 63 de volume (n. tr.).
2. Grup informal de artiști și intelectuali britanici din prima jumătate a secolului XX, din care a făcut parte și Virginia Woolf, fiica lui Leslie Stephen (n. tr.).

„mendelismul furnizează piesele care lipseau din structura înălțată de Darwin". Darwin arătase *ce* este evoluția și *de ce* se produce ea, anume ca urmare a procesului de selecție naturală. Acum, Mendel oferea răspunsul la întrebarea *cum*, iar acesta era: genetica. Concluziile lui Mendel au fost întărite de descoperirile lui Hermann Joseph Muller, care a arătat că se pot induce mutații genetice pe cale artificială. Datorită lui Fisher, Muller și altor savanți, precum J.B.S. Haldane, până în anii 1930 darwin-mendelismul a triumfat. Astfel s-a deschis calea pentru James Watson și Francis Crick, descoperitorii structurii dublu elicoidale a ADN-ului. Și povestea a continuat tot așa până la genom și la posibilitățile infinite care se deschid azi în domeniul științei.

Selecția naturală a lui Darwin a ajuns să constituie un element esențial al geneticii moderne, dar în același timp ea a căpătat o viață intelectuală proprie. În primul rând trebuie menționată noua ei universalitate. S-a impus ideea că teoria selecției naturale se aplica nu numai naturii organice în toate formele ei, de la vegetație la om, ci și lumii neînsuflețite. Selecția naturală trebuia privită atât ca o forță distructivă, cât și ca una productivă. Supraviețuirile reprezintă ceea ce rămâne după ce natura a măturat restul ca pe un gunoi. Acest lucru este valabil pentru orice există în univers, de la galaxii până la sori și planete, și de la planete până la nivelul plăcilor tectonice și continentelor. Un caz tipic este cel al unui munte. El există deoarece până acum nimic nu l-a distrus. Un munte de o compoziție și alcătuire mai fragilă ar fi fost prefăcut în nisip și grohotiș și apoi absorbit de sol.

Deși procesul prin care sunt triați munții durabili și cei năruiți prezintă alte caracteristici fizice decât selecționarea materiilor vegetale și animale, ambele sunt parte a selecției naturale. Odată ce înțelegi acest lucru, e greu să mai vezi în natură vreo finalitate morală, ba chiar orice fel de finalitate. Suntem supuși exact acelorași reguli fundamentale ca o bucată de rocă. Natura macină și macină fără a avea un obiectiv, un țel sau o rațiune anume, pe termen lung ori scurt. Existența nu are absolut nici un sens. Nonexistența are exact tot atâta sens. Sau, mai degrabă, nimic nu are vreo noimă. Rezultatul este nihilismul.

E greu de crezut că un om ca Darwin ar fi acceptat acest imens, abisal vid al vieții. Sau poate că, simțind hăul care se cască dinaintea lui, și-a abătut privirea de la marile subiecte și s-a concentrat pe cele mici: plante cățărătoare, orhidee, plante insectivore, viermi. Adevărul e că, deja cu mult timp înainte să moară, el pierduse controlul asupra propriei teorii. Ea îl ducea într-o zonă unde nu dorea să ajungă. Momentul în care a pierdut controlul poate fi identificat cu precizie: s-a întâmplat atunci când a decis că selecția naturală, pentru a avea coerență internă, trebuie să fie atotcuprinzătoare, universală. Dar dacă lucrurile stau așa nu există nici o diferență esențială între om și orice altă vietate. Diferențele, deși evidente și aparent enorme, sunt graduale, nu calitative. Darwin era sigur că acesta-i adevărul și de aceea, după ce a terminat *Originea speciilor*, a scris *Descendența omului* și *Expresia emoțiilor*, al căror principal scop era să-i dovedească punctul de vedere. Apoi, după ce a adus dovezile, și-a întors ochii de la consecința reflecțiilor sale – enormul vid care absoarbe universul în nimicnicie.

Şi totuşi, negândind lucrurile până la capăt, Darwin a scăpat din vedere un foarte important paradox. Acest paradox poate fi pătruns mai uşor dacă înţelegem selecţia naturală ca fiind totodată distructivă şi constructivă – şi nu numai distructivă, dar şi autodistructivă. Odată ce selecţia naturală l-a creat pe om, ea a ajuns pe un teren periculos. Fiinţele umane gândesc. Fireşte, asta o fac şi multe alte vietăţi, chiar şi viermii, după cum a arătat Darwin. Fiinţele umane sunt conştiente, inclusiv conştiente de sine. Ei bine, asta ar putea fi valabil şi pentru alte făpturi, deşi nu putem şti sigur. Ceea ce putem şti sigur este că nici un animal în afară de om nu are o conştiinţă de sine atât de dezvoltată încât să analizeze natura existenţei, sensul sau lipsa ei de sens şi să caute apoi căi de a schimba lucrurile.

În acest punct al evoluţiei, selecţia naturală îşi pierde din putere şi încetează să mai lucreze cu triumfalismul şi siguranţa de până atunci. Spunem că „omul îmblânzeşte natura" – însuşi Darwin a folosit expresia. Ceea ce nu a prevăzut el a fost că omul va îmblânzi selecţia naturală. Şi totuşi, asta se întâmpla deja în timpul vieţii lui. El a putut vedea vagi implicaţii. S-a opus contracepţiei, pentru că periclita reproducerea fiinţelor umane în, chipurile, „progresie geometrică". S-a opus vaccinării, pentru că împiedica natura să-i distrugă pe cei slabi şi să-i selecteze pe cei puternici. Dar n-a mai trăit destul ca să prindă o epocă în care umanitatea avea să-şi folosească resursele intelectuale, fizice, chiar spirituale tot mai însemnate pentru a zădărnici acţiunea selecţiei naturale în aproape toate fazele procesului. Darwin a fost atât de dornic să arate că selecţia naturală condusese la apariţia omenirii, încât n-a

mai văzut că ea conducea şi la umanitarism – o forţă morală care, până la urmă, a îngreunat mult, ba chiar a făcut imposibilă acţiunea selecţiei naturale.

Privind spre viitor, modurile în care dezvoltarea umanităţii, înfăptuită iniţial prin selecţie naturală, ar putea lucra pentru a-i înfrâna acesteia logica nemiloasă şi distructivă par să nu aibă limite. În secolul al XV-lea, populaţiile europene, refăcute după Moartea Neagră, se înmulţeau rapid şi erau avide de noi teritorii. Graţie ingeniozităţii lor în a produce corăbii capabile să reziste pe oceane, hărţi şi instrumente de navigaţie, ele au putut să traverseze mările şi să iniţieze procesul de cucerire şi ocupare a teritoriilor popoarelor mai slab dezvoltate, exterminându-le sau înrobindu-le. În condiţiile în care natura operează peste tot în univers în sensul distrugerii celor slabi şi selectării celor puternici, Pământul însuşi este în cele din urmă ameninţat cu distrugerea, împreună cu toate fiinţele care îl populează. Dar, cu mult timp înainte să se întâmple aşa ceva, probabil că omenirea va ajunge să stăpânească tainele călătoriei la mari distanţe prin univers, căutând şi ocupând spaţii locuibile, la fel cum au făcut predecesorii noştri din secolul al XV-lea în cele două Americi.

Desigur, nimic dintre acestea nu infirmă principiul selecţiei celui mai apt, identificat de Darwin ca fiind modul în care operează natura. Dimpotrivă, însuşi faptul că animalul superinteligent *Homo sapiens*, creat de natură prin selecţie, a progresat până la a zădărnici în multe privinţe procesul care ne-a făcut superiori îi demonstrează o dată în plus adevărul. Aşadar, teoria lui Darwin rămâne una dintre cele mai mari descoperiri ştiinţifice din toate

timpurile, iar împletirea ei cu mendelismul, care i-a furnizat piesele lipsă, a dus la dezvoltarea noii științe a geneticii, care progresează în ritm accelerat pentru a dezlega misterele vieții. Darwin face și azi parte din cercul select al pionierilor care au risipit întunericul ignoranței.

Însă toate acestea nu justifică exuberanța fundamentaliștilor darwinieni, care, în ultimele decenii, au căutat să-i confere lui Darwin un statut cvasidivin și să-i discrediteze pe cei care l-au supus continuei analize critice ce constituie esența științei adevărate. Darwin a fost primul care și-a recunoscut limitele, și, după cum s-a arătat în această carte, ele au fost numeroase și uneori au avut consecințe serioase. De pildă, el a rămas fidel învățăturilor lui Lamarck, care spuneau că însușirile dobândite pot fi moștenite, iar asta l-a condus la nonsensuri. Genetica postmendeliană a arătat că Lamarck și Darwin s-au înșelat în această privință.

Deosebit de regretabil este faptul că biologii răspunzători de fundamentalismul darwinian au ajuns să fie ei înșiși divinizați de o cohortă de filozofi isteți, dar perverțiți, care au acționat cam la fel ca furnicile-sclave studiate de Darwin, subordonându-și propriile interese profesionale cerințelor acestor stăpâni din sfera biologiei. O asemenea alianță între o știință prea exuberantă și o filozofie defectuoasă este un obstacol formidabil în calea adevărului și a extinderii cunoașterii.

Cunoașterea va avansa, putem fi siguri, și o va face într-un ritm accelerat și în direcții pe care nu avem cum să le prezicem. Această carte este scrisă din punctul de vedere al unui istoric, și chiar dacă toate teoriile asupra istoriei sunt fantasmagorii vanitoase, sortite în final uitării,

istoria ne oferă anumite lecții, una dintre ele fiind aceea că știința, la fel ca orice altceva, ajunge să fie depășită mai devreme sau mai târziu. O altă lecție este că natura e plină de surprize. După o viață dedicată cercetării științifice, J.B.S. Haldane a conchis cu regret: „Universul este nu doar mai straniu decât presupunem, ci mai straniu decât *putem* presupune.“ Gândul că am făcut abia primii pași pe calea dobândirii cunoașterii te cheamă la moderație, dar te și umple de entuziasm. Cu siguranță, Darwin ar fi fost de acord!

RECOMANDĂRI DE LECTURĂ

În prezent, există nenumărate volume despre Darwin, dar esențial este să citiți ceea ce a scris el. Dintre cărțile sale mai importante, trebuie amintită *The Voyage of the Beagle* (așa cum este intitulată acum), în ediția bună apărută în seria Wordsworth Classics of World Literature, cu o introducere de David Amigoni.[1] Penguin Classics publică *The Origin of Species*, cu o introducere de John Wyon Burrow.[2] Gibson Square Books publică *The Descent of Man*, cu o introducere de Richard Dawkins.[3] *The Expression of the Emotions in Men and Animals* e publicată de Penguin, cu

---

1. O selecție amplă din această carte este oferită în volumul *Autobiografia lui Charles Darwin, 1809–1882. Urmată de fragmente din: Călătoria unui naturalist în jurul lumii*, trad. de Ioana Miruna Voiculescu, Andrei Bontaș și Ancuța Bontaș, studiu introductiv de Mircea Flonta, Humanitas, București, 2017. Există de asemenea o ediție integrală mai veche: Charles Darwin, *Călătoria unui naturalist în jurul lumii pe bordul vasului Beagle*, trad. de Radu Tudoran și Dinu Bondi, Editura Tineretului, București, 1958 (n. tr.).

2. Ed. rom.: Charles Darwin, *Originea speciilor*, trad. de Ion E. Fuhn, pref. de Dumitru Murariu și Octavian Popescu, Editura Academiei Române și Editura Herald, București, 2017 (n. tr.).

3. Ed. rom.: Charles Darwin, *Descendența omului și selecția sexuală*, trad. de Eugen Margulius, Editura Academiei R.S.R., București, 1967 (n. tr.).

o introducere de Joe Cain.[1] Oxford University Press a publicat o ediție utilă intitulată *Darwin's Evolutionary Writings*, incluzând și scrierile autobiografice, precum și o introducere semnată de James A. Secord. Toate acestea sunt ediții broșate. Volumul *Charles Darwin's Shorter Publications*, editat de John Van Wyhe, a apărut la Cambridge University Press (2009). Există și o integrală Darwin, *The Works of Charles Darwin*, în 29 de volume, editată de Paul H. Barrett și R.B. Freeman (Londra, 1986). *The Correspondence of Charles Darwin*, editată de Frederick Burkhardt *et al.*, apare la Cambridge University Press, care a publicat până acum 18 volume (1985–).[2] Utilă este și cartea *The Cambridge Companion to „The Origin of Species"*, editată de Michael Ruse și Robert J. Richards (2009).

Biografia oficială a lui Darwin scrisă de fiul său Francis merită să fie citită și azi; o găsiți rezumată în vechiul *Dictionary of National Biography*. Dintre biografiile mai recente, sunt de menționat *Charles Darwin* de Janet Browne, 2 vol. (Londra, 1995–2002), și *Darwin* de Adrian Desmond și James Moore (Londra, 1991). Pentru o biografie a soției sale, consultați *Emma Darwin: A Victorian Life* de James D. Loy și Kent M. Loy (University Press of Florida, 2010). Pentru a afla mai multe despre raportarea lui Darwin la sclavie, consultați *Darwin's Sacred Cause* de Adrian Desmond și James Moore (Penguin, 2010). Pentru contextul istoric, citiți capitolul 13, „*The Evolutionary Moment*", din cartea lui K. Theodore Hoppen *The Mid-Victorian Generation, England 1846–1886* (Oxford University Press, 1998). Pentru progresele postdarwiniste, consultați volumul *Genome* de Matt Ridley (Londra, 1999).

---

1. Ed. rom.: Charles Darwin, *Expresia emoțiilor la om și animale. Despre instinct*, trad. de Eugen Margulius, Editura Academiei R.S.R., București, 1967 (n. tr.).

2. Până în toamna lui 2017, au apărut 25 de volume (n. tr.).

De același autor:

Churchill

Stalin: Unul dintre marii monștri ai istoriei

Mozart: O viață

Socrate: Un om pentru timpurile noastre

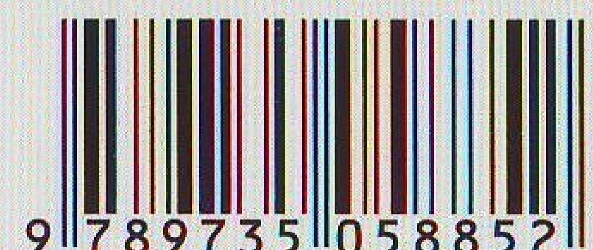
Viața lui Isus povestită de un credincios

Au mai apărut:

CHARLES DARWIN
Autobiografia lui Charles Darwin, 1809–1882: Urmată de fragmente din Călătoria unui naturalist în jurul lumii

MICHAEL SHERMER
De ce e Darwin important: Pledoarie împotriva proiectului inteligent

ISBN 978-973-50-5885-2

Nici o altă figură din istoria științei nu a avut un asemenea impact cultural ca Darwin. În această biografie, Paul Johnson ne arată cine a fost Charles Darwin, cum a trăit și a gândit el și cum au schimbat ideile lui, care au reverberat în atâtea domenii, fața lumii moderne. Unul dintre lucrurile care uimesc la istoricul englez este capacitatea sa de a condensa în puține cuvinte o extraordinară bogăție de fapte și idei: atmosfera lumii victoriene și povestea familiei lui Darwin, marea sa călătorie în jurul lumii și îndelunga elaborare a teoriei despre evoluția speciilor sunt prezentate la fel de viu și de fluent ca și relația cu soția sa, Emma, spinoasa temă a religiei sau deraierile darwinismului social. După cum scria *The Washington Post*, Johnson își face protagoniștii „destul de umani și de failibili încât să-i putem recunoaște imediat, evidențiind totodată ce i-a transformat în eroi".

studii literare • filologie • lingvistică • studii clasice
filozofie • jurnalism • comunicare • critică literară
mentalități • sociologie • politologie • religie • teologie
mitologie • spiritualitate • eseu • antropologie • estetică
istoria ideilor • psihologie • **biografii** • studii culturale

Ilustrația de pe copertă:
Charles Darwin, caricatură de Harry Furniss